

Srebrna spremnica za klupko djelo majstora Antona Fuchsa u Kiseku

Iz onog Kiseka, koji je naš Nikola Jurišić hrabro obranio 1532. g. protiv nasrtaja turske vojske sultana Sulejmana,¹ potječe lijepa srebrna spremnica za klupko pletiva, sačuvana u privatnom posjedu u Zagrebu.

Premda poznajemo i u samom Zagrebu nekoliko takvih spremnica, koje su bile u 19. stoljeću vrlo omiljene, ovaj se primjerak znatno razlikuje od ostalih svojim oblicima.

Nedavno je mađarski povjesničar umjetnosti Arpad Somogyi potanko obradio povijest zlatarstva u Kiseku proučivši arhivsku građu i još sačuvana zlatarska djela u Kiseku i njegovoj okolici.² Najstariji sačuvani arhivski podaci o zlatarima u Kiseku stari su upravo četiri stoljeća. Između 1569. i 1571. radio je u Kiseku zlatar, kome ime nije ostalo zabilježeno. Zatim se spominje poimenično u 16. i 17. stoljeću niz drugih zlatara, a 1639. osnovali su tamošnji majstori svoj zlatarski ceh. Otada se pogotovu nalazi znatan broj zanimljivih podataka o različitim zlatarskim majstorima u Kiseku, od kojih su neki došli iz Augsburga (Grill Janos 1714) ili iz Beča (Repsch Mihaly postao je 1796. građaninom Kiseka), dok su drugi došli iz obližnjih mjesta kao što je npr. 1751. postao kiseškim građaninom zlatar Ignacz Radicskovics, čiji je otac došao iz Rohonca, danas Rechnitz u austrijskom Gradišću (hrvatski se to mjesto zove Rohunac).^{2a}

Nekoliko najstarijih zlatarskih radova, koji su nekoć pripadali staroj kiseškoj crkvi sv. Jakoba, a danas se čuvaju u župnoj crkvi srca Isusova, jesu pokaznica kasnogotičkih arhitektonskih oblika³ i četiri lijepa kaleža iz 15. stoljeća. U okolnim mjestima nađeno je i

drugih nesigniranih djela 16. i 17. stoljeća, koja bi mogla potjecati iz radionica spomenutih kiseških zlatara, no nema za to dokaza. U 18. stoljeću neki su primjerci zlatarskih djela sačuvanih u Kiseku svakako nastali u Beču, kako svjedoče žigovi na vrijednim kaležima u riznici kiseškog benediktinskog samostana iz 1734, 1747. i 1752. godine, od kojih su dva posljednja radovi čuvenog zlatara Josepha Mosera, čiji jedan lijep rad čuva i zagrebačka riznica katedrale.^{3a} Iz Beča je došao i najistaknutiji kiseški zlatar Michael Repsch, do sada najbolje proučen i dokumentiran s desetak sačuvanih djela, od vremena potkraj 18. stoljeća do 1815. Na njegovim se radovima prvi put javljaju zlatarski žigovi u Kiseku: mjesni, koji prikazuje po uzoru na gradski grb toranj sa zidinama, dok imeni žigovi sadržavaju inicijale imena i prezimena majstora.

Posebno su zanimljive srebrne pločice sačuvane u zbirci kiseškog »Muzeja Nikole Jurišića«, koje su izvedene samo kao kontrolni primjerci sa žigovima kiseških zlatara, koji su oko 1830. godine predali gradu te svoje oznake upravo zbog lakše kontrole njihova rada:⁴ Mihaly Repsch, Karoly Kmetty, Antal Fuchs i Janos Kügel.

Za nas je osobito zanimljiva pločica sa žigovima Antona Fuchsa.⁵ Na osmerouglatom limu utisnut je mjesni žig Kiseka i majstorov imeni žig s inicijalima A F u ligaturi u položenom ovalu.

Takav Fuchsov žig nalazimo i na ovdje objavljenoj spremnici. Mjesni žig je gotovo jednak kao na njegovoj kiseškoj kontrolnoj pločici, a prikazuje centralni toranj i zidine, na kojima je oznaka 13, tj. potvrda da srebrna slitina, od koje je predmet izveden, sadržava trinaest lota srebra u ukupnoj količini od 16 lota.

đarskoj su inače dosta rijetki. Usp. D e r c s é n y i, nav. dj., str. 241.

^{3a} Zanimljivo je također da je dragocjen srebrni antependij zagrebačke katedrale djelo bečkog majstora Georga Caspara Meichla 1721. g. izrađen po narudžbi zagrebačkog biskupa Mirka Eszterházyja, a u okolici Kiseka također se nalazi Meichelovih djela: *ciborij i pokaznice u crkvi hrvatskog sela Prisike* (mađ. Peresznye), usp. S o m o g y i, nav. dj., str. 263, br. 53 i 54, i M. U j e v i ć, *Gradišćanski Hrvati*, Zagreb 1934, str. 18. U katedrali Soprona nalazi se *Meichlov kalež* od pozlaćena srebra, urešen emaljn timer sličicama 1722. g. (»Peristil«, 1957, str. 202). U obližnjem *Železnom* (njem. Eisenstadt, mađ. Kismarton) nalazi se vlastelinska rezidencija obitelji *Eszterházy*, koju je izgradio palatin *Pavao Eszterházy* 1663—1672. Možda su i ovdje Eszterházy — kao i u Zagrebu — posredovali pri narudžbi Meichlovih djela.

⁴ Tako nalazimo gotovo u isto vrijeme u arhivu grada Zagreba otiske žigova četvorice zagrebačkih zlatara iz god. 1829. Usp. u zborniku »*Iz starog i novog Zagreba*« sv. 4, Zagreb, 1968, str. 171—183.

⁵ U spomenutom članku A. S o m o g y i j a, na str. 262, pod br. 18.

¹ Zadržavši golemu tursku vojsku, koja je krenula na Beč, *Se-njanin Jurišić* upornim je i junačkim odolijevanjem svim naderanjima opsade u toku tri tjedna s manje od tisuću vojnika odvratilo Sulejmana od njegove namjere i tako spriječio prodor Turaka dalje na zapad. Car Ferdinand I darovao je zatim Jurišiću *Kisek* (1533) i učinio ga barunom, a deset godina kasnije Nikola je i pokopan u tamošnjoj župnoj crkvi. Muzej u Kiseku danas nosi ime tog Hrvata, koji je postao vrhovnim zapovjednikom austrijske vojske u Krajini. — *Kisek* ima niz vrijednih spomenika kulture, pa je npr. stari grad iz 14. stoljeća zanimljiv primjer pravilnih četverokutnih građevina s četiri kule na uglovima, a dvoranska gotička crkva sv. Jakoba iz prvog desetljeća 15. st. svojim jednostavnim rustičnim oblicima slijedi tradicije onog kraja. Kiseške kasnogotičke freske su realistične poput onih u Murskoj Soboti, a kip Madone iz istog vremena pokazuje relativno visoku razinu umjetničkog izraza. Sredinom 18. st. nastala je u Kiseku kalvarijska kasnobarokna crkva poput onih u *Železnom*, *Banjskoj Šćavnici* i dr. (D e r c s é n y i D., *A Magyarországi művészettörténete*, Budapest, 1956, 146, 186, 200, 240, 382).

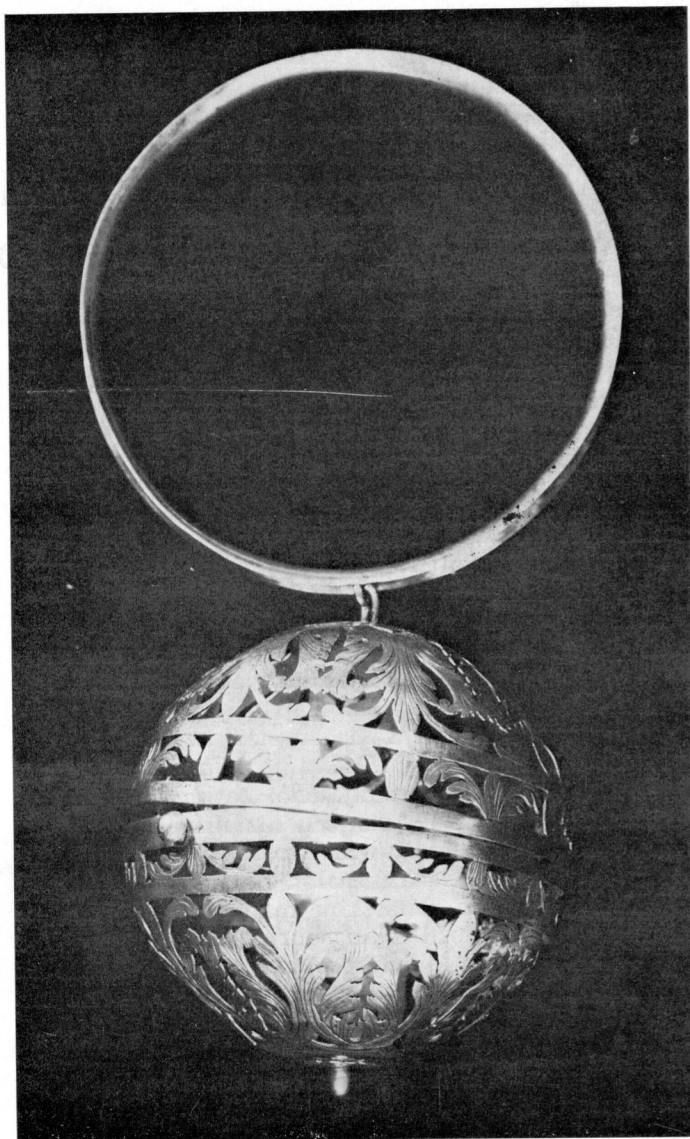
² *Művészettörténeti Értesítő*, Budapest, 1962, 253—264.

^{2a} Rohunac je nekoć bila hrvatska župa (M. U j e v i ć, *Gradišćanski Hrvati*, Zagreb 1934, 17).

³ Vidi bilj. 2, str. 254, sl. 1. Slični se oblici javljaju na pokaznici u riznici zagrebačke katedrale pa u *Spiškoj Novoj Vesi*, a u *Ma-*

Anton Fuchs, SREBRNA SPREMNICI ZA KLUPKO
— Kisek (Köszeg) oko 1830. g.

a) SREBRNA SPREMNICI ZA KLUPKO (Beč oko
1820.) — Zagreb, privatni posjed

O majstoru Antonu Fuchsu znamo da je postao građaninom Kiseka 1838. godine.⁶ Imao je tada 31 godinu, a zabilježeno je u knjizi gradskog vijeća, da je bio rodom iz *Rusta*, sjeverno od Soprona (danas u austrijskom Gradišću na zapadnoj obali Nežiderskog jezera, istočno od Bečkog Novog Mjesta).

Mađarski povjesničar umjetnosti Elemer Köszeghy donosi u svom djelu o mađarskim zlatarskim žigovima⁷ podatak da je Fuchs djelovao u Kiseku preko trideset godina. Stoga se vjerojatno sačuvalo nekoliko njegovih radova. Usporedimo li ovo Fuchsovo djelo, zagrebačku spremnicu, s radovima najboljeg kiseškog zlatara Mihalya Repscha, vidimo da Fuch nimalo ne zaostaje ljepotom oblika i kvalitetom izvedbe za malko starijim Repschom.

⁶ Nav. dj. A. Somogyija, str. 258. — U szombathelyskom arhivu *Vasmegeye* sačuvan je kiseški zapisnik primljenih građana od 1651. unaprijed, pa se u II knjizi na 179. strani nalazi podatak o primitku zlatara *Fuchsa* među građane Kiseka 1838. godine.

Kako do sada osim kontrolne pločice s Fuchsovim žigovima nije bilo objavljeno ni jedno njegovo djelo, zagrebačka spremnica za klupku prikazuje ne samo vrsnoću rada tog zlatara nego također upotpunjuje povijest kiseškog zlatarstva spomenikom vrlo dobre kvalitete. Svjedoči da je još otprilike dva desetljeća nakon posljednjeg datiranog Repschovog djela, ciborija u kiseškoj evangeličkoj crkvi iz 1815. godine, umijeće zlatara Kiseka bilo izvrsno.

Motiv koji je Fuchs izabrao za tu spremnicu vrlo dobro odgovara njenoj namjeni. Nizovi vijuga u obliku slova S, stavljeni na obje polovine kuglaste spremnice a u suprotnom smjeru, kao da ponavljaju ritam odmatanja niti na klupku, a ujedno daju izvanrednu lakoću i živost tom predmetu svojom prozračnom i valovito pokrenutom rešetkom. Uz rubove obruča, koji čine rub gornje i donje polovine spremnice, nižu se motivi palmete, također izvedeni na proboj. Čipkasto nježni a ipak toliko čvrsti da su se do danas sačuvali. Pri dnu spremnice visi na karičici kuglica, a jednako je

b) SPREMNICA OD SREBRA (Beč oko 1880.) — Zagreb, Muzej za umjetnost i obrt

c) SPREMNICA OD SREBRA (oko 1850—1860.) — Zagreb, Muzej za umjetnost i obrt

kuglicom kao međučlanom spremnica povezana karičicama s obručom, koji se stavlja na ruku. Taj obruč je uzak, plošan i u svojoj donjoj polovici bez ukrasa, kako zbog toga što je taj dio manje vidljiv, a i zato da ta polovina, na kojoj visi spremnica, bude što čvršća. Vidljiv gornji dio obruča urešen je na proboj nizom povezanih kolutova, a u sredini tog niza smještena je štitolika pločica, na kojoj je ugravirano slovo A, valjda inicijali imena prvotne vlasnice. Promjer tog obruča iznosi 7,5 cm, a promjer kuglaste spremnice 8 cm. Čitav predmet visok je 22,5 centimetra.

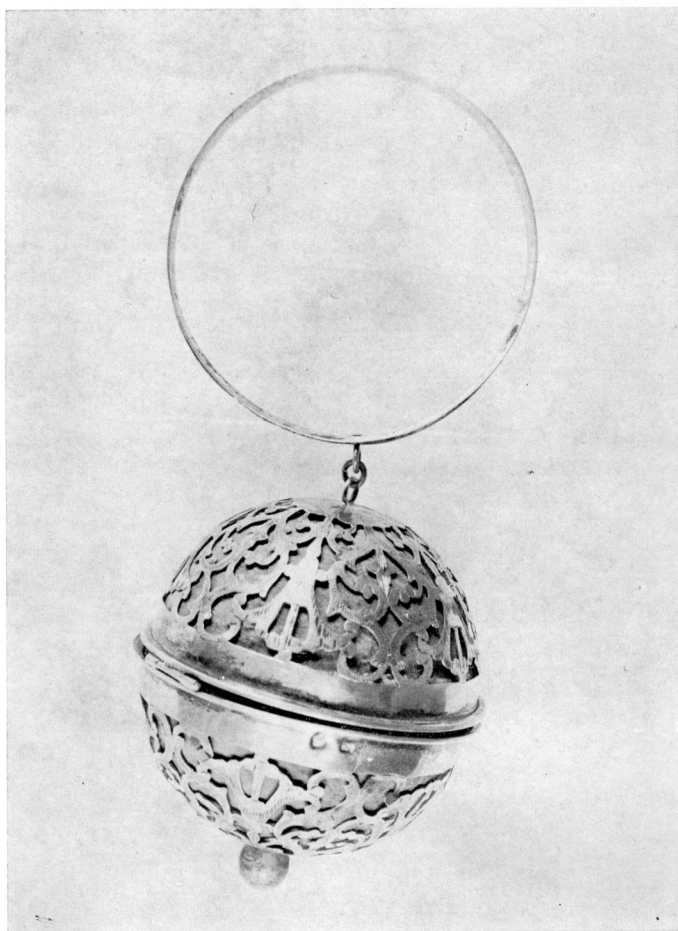
U drugoj zagrebačkoj privatnoj zbirci sačuvana je srebrna spremnica za klupko, nalik ovoj kiseškoj, no urešena renesansno-baroknim simetrično komponiranim vrpčastim viticama na proboj. Premda nosi po stilskim značajkama starije motive nego kiseški pri-

mjerak, ipak je ova spremnica izrađena oko pola stoljeća poslije Fuchsove. Ima bečki zlatarski žig, kakav se upotrebljavao između 1872. i 1922, a zacijelo je nastala negdje oko 1880-tih godina, kada je oponašanje kasnorenesansnih motiva bilo u Austriji veoma omiljeno, pa su i tadašnji povjesničari umjetnosti i umjetnici preporučivali stilske tvorevine 16. stoljeća kao uzorne. I na ovom primjeru vidimo u usporedbi s kiseškim djelom kako su historicističke dogme uspjele sputati stvaralačku maštu i podrediti zlatare nametnutim akademskim nacrtima bez izvornog duha.

Slično, samo u drugoj varijanti, možemo zapaziti i na trećoj zagrebačkoj spremnici, u zbirci Muzeja za umjetnost i obrt, tek što su tu motivi rokoka zamijenili renesansne. Nastalo je ljepuškastu djelo koje ima svojih draži, kao i ono pseudorenesansno, no oba su jednako daleko od onih jednostavnih vrlina, koje ima Fuchsov rad — pretpostavimo li da i nije nacrt izvoran majstorov, nego da ga je on samo odabrao — jer su na kiseškoj spremnici motivi znatno adekvatniji upotrebi negoli na objema ostalima. Eto zbog toga možemo to djelo svrstati među najuspjelije do sada poznate zlatarske tvorevine majstora Jurišićeva grada.

Još godine 1910. sjećao se tog vrijednog obrtnika kiseški zlatar Kocsondy (rođen 1838). Zacijelo će s vremenom biti otkriveno više Fuchsovih djela, koja bi sudeći po zagrebačkoj spremnici mogla prikazati tog zlatara kao osobito darovita umjetnika.

⁷ *Magyarországi ötvösjegyek*, Budapest, 1936, str. 193. Isti autor objavio je u svojoj studiji o pečatnjacima zlatarskih cehova (*Múzeumi és könyvtári értesítő*, Budapest, 1912, 291) i oblik pečata kiseškog zlatarskog ceha, koji je nastao 1650. a posve je sličan šopronskom pečatnjaku zlatarskog ceha te je valjda po njemu i izrađen. Razumljivo je da je Kisek bio povezan s obližnjim Sopronom, odakle su također dolazili zlatari, koji su se naselili u Kiseku, kao što je npr. *Mihael Csercsics*, 1761. (Usp. A. Somogyi, nav. dj., str. 255) došao iz šopronske varmeđe. Možda će jednom kad budu potanje proučeni kiseški zlatari i ostali majstori tog obrta u susjednim krajevima, postati vidljivije da li su spomenuti *Radičković*, koji je bio porijeklom iz Gradišća, pa taj *Čerčić* i dr. možda bili gradišćanski Hrvati.

d) SPREMNICA OD SREBRA (oko 1880.) — Zagreb
privatni posjed

Za usporedbu s Fuchsovim djelom objavljujemo pred spomenutih primjeraka još jednu spremnicu iz privatnog posjeda u Zagrebu, koja je nastala u Beču oko 1820. godine, pa čuva još smiren sklad klasicističkih oblika, dok je spomenut primjerak iz zbirke Muzeja za umjetnost i obrt (inv. br. 610), koji nosi žig Beča upotrebljavan od 1872—1922, ukrašen motivima neorokokoa te je izveden vjerojatno sedamdesetih ili osamdesetih godina 19. stoljeća. Treći bečki primjerak, također iz privatnog posjeda u Zagrebu, ima neorenesansne motive simetričnih vitica, a po žigu je nastao između 1872. i 1922. no vjerojatno još u posljednjoj četvrti 19. stoljeća.

Sva tri bečka primjerka imaju užilježbljen kolut narukvice, koji se zaobljenošću svoje unutarnje strane meko prilagođuje ruci, no dok je za samu spremnicu klasicistički majstor odabrao oblik kugle i horizontalno ga podijelio u pojase ispunjene izmjenično većim i manjim simetrično komponiranim motivima izvijenih listova ručno graviranih i rezanih, zlatar neorokoko spremnice nakon 1872. dao je svojoj valovito kruškolikoj košarici ukrasne motive cvjetova okruženih nesimetrično razmještenim C volutama, što se povezuju lisnatim vijugama, a poslužio se kod izvedbe tehnikom tiještenja istisnuvši nekoliko puta iz kalupa isti motiv i slemivši ga zatim uz glatke uspravne vrpce, što uokviruju troglata polja dijeleći obje polovine spremnice u po četiri jednake plohe. Drugi bečki majstor istog razdoblja upotrebio je neorenesansne motive na okrugloj košarici.

Promatrajući kisešku spremnicu između ovih triju bečkih proizvođača, koji vremenski uokviruju njen postanak, jedan ranim a ostala dva kasnim 19. stoljećem, vidimo da je Fuchs izveo svoje djelo u sretnom stvaralačkom razdoblju romantike, koje se često znalo oteti šablonama historijskih uzora nastojeći izraziti izvorne pokretne ritmove vlastitih osjećaja i spoznaja.

a) Spremnica od srebra u privatnom posjedu u Zagrebu, sa žigom Beča, u kojem su prva i treća brojka datuma nejasne (1)8(?)0, no takav oblik žiga bio je upotrebljavan između 1814. i 1866. Majstorov imeni žig sadrži tri nejasna slova. Stilski možemo pridati taj rad vremenu oko 1820. godine. Kolut narukvice ima nutarnji promjer 8 cm, a vanjski 8,7. Rub žlijeba je vrlo sitno, nježno nazupčan. Obje polukugle spremnice imaju 6,7 cm promjera, a spojene su straga šarkom i sprijeda zupcem, koji s gornje polukugle ulazi u rupicu na rubu donje, gdje ga podržava opruga, što se može potisnuti pritiskom na okruglo dugme na rubu donje polukugle. Na vanjskom dnu donjeg dijela aplicirana je limena rozeta s centralnom kuglicom, koja je vrh zakovice što spaja tu vanjsku rozetu s unutarnjom na dnu spremnice.

b) Spremnica od srebra u Muzeju za umjetnost i obrt u Zagrebu (inv. br. 610), označena žigom Dijanine glave u peterolistu i slovom A (Beč, 1872—1922). Narukvica je široka 1 cm, a promjera 9,5 cm. Obje polovine spremnice spajaju se kao na ranijem primjerku šarkom i zupcem, zadržanim oprugom u rupici donje polovine, odakle se oslobađa pritiskom na dugme. Na donjoj je polovini odozdo polukuglasta malena aplika. Ukupna visina narukvice i spremnice iznosi 20 cm. (Na snimci je i naprstak od kositra iz poč. 19. st., inv. br. MUO 338, vel. 2,5 × 1,5 cm, rijedak primjerak svoje vrste, urešen u uskom rubnom pojasu motivom užeta, a u širem, srednjem, lisnatim motivima, dok je polukuglast vrh ubockan udubinama za uporište igli.)

c) Muzej za umjetnost i obrt posjeduje još jedan primjerak srebrne spremnice (inv. br. 8491) iz vremena oko 1850/60. godine, bez žigova. Mehanizam sastava obje polovine spremnice jednak je kao na opisanim primjercima, a ukrasni motivi izvedeni tiještenjem i na proboj radikalno su razmještene S volute s lisnatim nastavcima. Promjer je spremnice 7,5 cm. Narukvica valovitih obrisa iznutra je glatka, a izvana urešena reljefnim motivima simetričnih lisnatih voluta, među kojima je središnji uspravno ovalan element. Promjer koluta 8,5 cm. Ukupna visina narukvice i spremnice 21,5 cm. Nabavljena je iz priv. posjeda u Zagrebu. Vremenski i stilski čini prijelaz od kiseške spremnice bečkom primjerku neorokokoa.

d) Spremnica od srebra u privatnom posjedu u Zagrebu, označena bečkim žigom hrtove glave sa slovom A, kakav je korišten od 1872—1922. g. na manjim predmetima. Imeni žig majstora sadrži u položenom pravokutniku inicijale IB, IS ili IE, jer je drugo slovo nedovoljno jasno. Urešen je simetričnim motivima vitica izvedenih na proboj u stilu neorenesanse oko 1880. g. Širina narukvice je 0,7, a promjer 8,2 cm, dok je promjer spremnice 7,5 cm. Ukupna visina iznosi 18 cm. — U spremnicu su uložene dvije kalote od srebrnasto obojene ljepenke, koja je straga presvučena svijetlozelena lenkastomodrom tkaninom.